

**SOVYETLER BİRLİĞİNİN İLK YILLARINDA
TÜRKMENİSTAN'DA
DİL - ŞİVE TARTIŞMALARI (I. KAYNAKLAR)**

Tahir AŞİROV*

Özet

Türkmen düşünce tarihinin önemli meselelerinden biri de şüphesiz dil konusu olup, bu temayla ilgili bilimsel incelemeler ve tartışmalar yayınlanmıştır. Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında Türkmenistan'da yazarlar yazılarının başlıklarının altına konunun tartışmaya açık olduğunu belirtmek gayesiyle “tartışma usulüyle” ibaresi eklemiştirler. Bu eleştirel yazı dizisinden biri de, Balıkçı'nın şiiriyle başlamakta ve değişik düşünce yapısına sahip yazarlar (Ferid Efendi, M.G., K. Muhammedov, G. Hüseyinov, Y.N. ve G. Sahedov) tarafından devam ettirmiştirler. “Şive” adı altında başlayan eleştiri yazıları zaman içinde dile, daha sonra da düşünceye dönüşmüştür. Bu dönem Türkmen dili üzerine değişik düşünce yapısına sahip yazarların açıkça bilimsel incelemelerin, tartışmaların yaşanmış bir zaman dilimidir.

Anahtar Sözcükler:

Şive, Dil, Balıkçı, Ferid Efendi, G. Sahedov, Tartışma, Eleştiri

Abstract

One of the important issues of the Turkoman thought history is undoubtedly the language, and scientific reviews and discussions related to this theme have been published. In the first years of the Soviet Union, Turkmen writers put together a “through discursion” in order to state that it is open to debate under the in headings of writings. One of this critical writing series was initiated by Balıkçı poetry and continued by authors with different mindset (Ferid Efendi, M.G., K. Muhammedov, G. Huseyinov, Y.N. and G. Sahedov) with different mindset. The criticism that started under the name of “Shive” turned into language and then to thoughts by the time. This period is a period of time in which authors who have different thinking on the Turkmen language have obviously been exposed to scientific discussions.

Key Words:

Shive, Language, Balıkchi, Ferid Efendi, G. Sahedov, Discussion, Criticism

* Yrd.Doç.Dr. Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com

Giriş

Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında Türkmenistan’da toplumsal gelişim ve değişim sonucu dil, edebiyat, tarih konuları üzerinde değişik düşünce yapılarına sahip yazarlar tarafından bilimsel incelemeler yapılmıştır. Bu dönemde Türkmenistan’da gerçekleşen tartışma kültürünün kendine özgü bir önemi haiz olduğu söylenebilir. Ayrıca Sovyetler Birliği zamanındaki yazarlarının bu konuya farklı bir nitelik kazandırdıklarını da ifade etmek mümkündür. Nitekim yazarlar kendi yazılarının başlığının altına parantez içinde veya dipnotta “tartışma usulüyle” ibaresi eklemiştirler. Bununla yazarlar konunun tartışmaya açık olduğunu belirtmişlerdir (Aşirov, 2017: 57). Bu tartışma konularının en önemlilerinden biri de dil konusu olmuştur. Bunun nedenlerinden biri de genel bir ifade ile Türkmen halkına mahsus geleneksel medeniyetin devrim kültürüne uyarlanmaya çalışılması ve olagelen meselelerin izhar etmesi bağlamında yapay sorunların ortaya atılması sonucunda olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda kültürel değişime bağlı olarak dil sorunu da gündeme getirilmekteydi. Çünkü dil, bir millete bağlı özgü bir medeniyetin korunması açısından önemlidir. Bundan dolayı da dil konusu, Sovyetler Birliği döneminde yazarlarını çokça meşgul etmiş olduğu görülebilir.

Sovyetler Birliğinin ilk yıllarını ilginç kılan konuların başında Türkmen dilinin geliştirilmesinin değişik düşünce yapılarına sahip olan yazarları bir gaye etrafında birleştirmiş olması gelmektedir. Bu dönemde Türkmen dili ile ilgili bir dizi şeklinde değişik yazarlar tarafından eleştirel yazılar kaleme alınmıştır. Söz konusu dönemde Türkmen dili üzerine tartışmalar canlı bir şekilde devam etmiş olduğu kaynaklardan da çıkarılabilir. Türkmen dili ile ilgili önemli tartışma konularından biri de “Şive” adı altında yayınlanan eleştirel yazılardır. Zira eleştirel yazıların, tartışma konularının içeriklerinin belirlenebilmesi için ilk olarak yazıların, kaynaklarının, edebiyatlarının tespit edilmesi önemlidir.

Söz konusu dönemde Türkmenistan’da Türkmen dili ile ilgili yapılan çalışmaların ortak özelliği referans aldığı veya kritik ettiği yazıların, makalelerin yayın yerine ve zamanına dair bilgi notu düşülmemiştir. Genellikle yazılardaki tartışmalar yazarlar üzerinden devam ettiğinden dolayı kaynak gösterilmemektedir. Bunun nedenlerinden biri de yazarların değişik yerlerde yayınlarında benzeri görüşü paylaşmalarından dolayı olduğu söylenebilir. Bu mesele o dönemin yazılarında sıkça görülen bir durumdur. Bu da konuyla ilgili kaynakların tespitinde oldukça zor bir durum oluşturmaktadır. Aynı zamanda konuyla ilgili yazıların yayın yeri ve zamanı tespit edildikten sonra da, onları bulmakta ayrı bir durumdur.

Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında Türkmenistan’da dil konusunda canlı bir tartışma olmuştur ki, yazarlar yayınladığı yazılarla eleştiriye tabi tutmuş ve kendi görüşlerini ve düşüncelerini beyan etmişlerdir. Ancak “Şive” adı altında başlayan eleştiri yazılarında genellikle “şive” kelimesi başlıklarda rastlanılmakta veya içerikte ona atıf görülmektedir. Türkmen Dilinin Sözlüğü’nde “Şive” kelimesi “Genel halk dilinin bir bölümü olan yerli konuşma, diyalekt” olarak açıklanmaktadır (1962: 770). Söz konusu dönemde Türkmenistan’da “şive” tartışması, Balıkçı’nın şiiriyle ortaya çıkmıştır.

I. Balıkçı

Ekim 1917 Devrim’den sonraki yıllarda Türkmenistan’da şive tartışması, “Balıkçı” adıyla 1925-1926 yıllar arasında “Tokmak” dergisinde yazılar yazan Orazmammet Vepayev’in, “Şive bile oynayanlara (Çekişme yolu bilen)” isimli şiiriyle başlamıştır (Balıkçı, 1926:3). Bu tartışmanın alevlenmesinin nedenlerinden

biri de, Balıkçı'nın "Şive bile oynayanlara" isimli şiirinin başlığının altına "Çekişme yolu bilen" (Tartışma usulüyle) diye ibare eklemesidir. Çünkü Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında Türkmenistan'da yazarlar yazılarının başlıklarının altına konunun tartışmaya açık olduğunu belirtmek gayesiyle "çekişme yolu bilen" (tartışma usulüyle) ibaresi ekledikleri görülebilir (Aşirov, 2017:). Balıkçı'nın "şive" adlı şiiriyle dil konusuna dikkat çekmek ve tartışmaya açma arzusunun olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk dili konuşan halklara konunun önemini duyurmayı amaç edinmiş olduğu şiirinden ortaya çıkmaktadır.

Aynı zamanda Balıkçı'nın bu konuyu neden ortaya attığını şiirinin ilk satırlarından daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Balıkçı "Her bir millet yükseler, ana dil sayesinde / Öz dilini yitiren, yok bolar gayesinde" diyerek bir millet çağdaş medeniyetler seviyesine yükselecek ise, kendi ana dili ile olacağını ve onu kaybettiği zamanda hedefinin olmayacağını ifade etmektedir (Balıkçı, 1926:3). Sebebi bireylerin toplumsal bağlarını oluşturan dildir, daha doğrusu içinde bulunduğu başta aile olmak üzere topluma bağlayan anadildir. Çünkü mantık evrensel olsa da, dil her şeyden önce milli bir varlıktır. Dönemin şehirleşen sosyal yapısı göz önünde tutulduğunda, Türkmen diline dikkat çekilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Elbette konuştuğu dilin (ana dilinin) bazı nedenlerden dolayı ilk geleneksel harfinin, sonra da kendinin değiştirilmeye muhtaç olduğu savının öne sürülmesi de ayrı bir konudur. Nitekim Zeki Velidi Togan'ın "Lenin'e Yazdığım Mektup" adlı yazısında dönemin dil konusundaki değişimleri ve gelişmeleri şöyle açıklamaktadır: "... Ruslar Latin alfabesi kabul olunca dahi sonunda yerini Kyril'a terk edeceğini, sayısı kırka çıkan Türk lehçelerinden her biri için ayrı alfabe yapılacağını söylemişler... Artık anlaşılacaktır ki siz Velikorus arkadaşlar hangi bir milletin dili ve imlası ile uğraşmaya başladınız mı tam Rus oluncaya kadar o milletin yakasının bırakmayacaksınız" (Togan, 2012: 394).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Türkmen diline dikkat çeken Balıkçı "Şive bile oynayanlara" isimli şiiriyle Türkmen dilinin özgünlüğünün korunmasına dikkat çekmek istemiş olduğu görülecektir. Bu konuyu millet için dilin özgünlüğünün korunmasının ve yaşatılmasının gerekliliğini şiirinde şöyle açıklamaktadır: "Her milletin şivesi – onun can damarıdır." Bununla beraber Balıkçı şiirinde, Türk Dünyasına çağırıda bulunması ayrı bir değer katmış olduğu görülecektir. Türkmen diline önem vermekle birlikte Türk düşüncesi olan herkesi bu konuda yardıma çağırmakta ve şöyle demektedir: "Kimde Türk fikri bolsa? Gelin bizi kaldırın!" Bu davete icabet edeceklerin bazı özelliklerini de şiirinde saymaktadır. Nitekim milli düşüncesini empoze etmeyen "Türkmen dilini bilen" öğretmenleri davet ettiğini açıkça belirtmektedir (Balıkçı, 1926:3). Balıkçı'nın daveti icabet bulduğu ayrı bir konudur. Ancak Türkmenleri uyandırmak gayesiyle yazdığı şiire seçtiği isimle çok dikkat çektiği ise bir gerçektir.

II. Ferid Efendi

Balıkçı'nın bu şiiri, Türk Dünyasında önemli bir etki yaratmıştır ki, değişik yerlerden de yazılarıyla tartışmaya katılmışlar ve daha da alevlenmesine sebep olmuşlardır. Onlardan biri de daha sonra "Pan-Türkist" damgası vurulacak olan Ferid Efendi'dir. Ferid Efendi, bu eleştiri yazı dizisini, "Şive bile oynayanlara (Çekişme yolu bilen)" diye yazan Balıkçı'nın şiirinin başlığından esinlenerek "Şiveciye" diye adlandırmış ve o dönemin "Şura" (Sovyet) Türkmenistan gazetesinde 1925 – 1926 yılları arasında yayınlamıştır (Ferid Efendi, 1925-1926). Ferid Efendi'nin "Şiveciye" diye isimlendirdiği eleştiri yazısında, Balıkçı'nın

şiiirinde ifade ettiği şive vurgusuna karşılık genel bir kullanım dili oluşturma gereksinimi olduğu yönde görüş bildirilmiştir. Bundan sonra olaylar gelişmesiyle başka konular da tartışılmaya başlanmıştır. Şive tartışmanın ilerleyen sürecinde düşünce yapıların eleştirisine doğru gitmiştir. Ancak şive üzerindeki tartışma da kendi mecrasında devam etmiştir. Bunun üzerine Ferid Efendi'yi de karşı eleştirel yazılar kaleme alınmıştır.

III. Balıkçı'nın Yaşkiçisi

Ferid Efendi'nin Balıkçı'ya yazdığı eleştirinin üzerine karşı bir tenkidî bir inceleme yazıları da kaleme alınmıştır. Onlardan biri de Balıkçı'nın Yaşkiçisi (M.G.) tarafından “Şiveciye' adında gaytargı beryan yoldaşa gaytargı” (“Şiveciye” adında cevap veren arkadaşa cevap) ismiyle Ferid Efendi'ye cevap eleştirisi yazılmıştır. Makalenin sonunda yazar olarak Balıkçı'nın Yaşkiçisi ismi yazılmıştır. Ancak bunun aslında bir lakap olduğu görölmektedir (Balıkçı'nın Yaşkiçisi, 1926). Balıkçı adıyla yazılar yazan Orazmammet Vepayev'in “Yaşkiçisi” anlamındadır. Türkmen dilinde yaş kiçi, yaşça küçük olan anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Balıkçı'nın Yaşkiçisi isminin sonunda parantezin içinde M.G. olarak geçmektedir. Parantez içinde M.G. olarak belirtilen yazarın, dönemin meşhur maarifçisi olarak bilinen Muhammed Geldiyev (1889-1931) olduğu söylenebilir (Aşirov, 2016). Yazısına “Sılaglı (Hürmetli) edip Ferid Efendi'nin yazısını inceledim” diye başlayan Balıkçı'nın Yaşkiçisi, eleştiri niteliğindeki makalesinde önemli tespitler ortaya atmıştır. Onlardan biri de Ferid Efendi makalesinde saf Türk dili üzerinde durmasına rağmen yazının üçte birine yakın yabancı dillerden geçen kelimeleri kullandığını tespit etmiştir (Balıkçı'nın Yaşkiçisi, 1926). Balıkçı'nın Yaşkiçisi bu değerlendirme yazısıyla Türkmen dili üzerine yapılan bilimsel çalışmaların ve yapıcı eleştirilerin gerekli olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Buna ek olarak Balıkçı'nın şiiri ile başlayan tartışmadan nasıl bir sonuç elde edileceği üzerinde durulan başka yazılarda kaleme alınmıştır.

IV. Kul Muhammedov

Balıkçı'nın başlattığı ve Ferid Efendi'nin de devam ettirdiği tartışmanın seyrinde Türkmen dili açısından olumlu ve olumsuz yönlerini inceleme yazısı da kaleme alınmıştır. Nitekim 1926 yılında Türkmenistan gazetesinde Kul Muhammedov (Abdülkerim Gulmuhammedov) tarafından “Dil Şive Çekişmesi, yanı bar dilin bozulması meselesi?” (Dil Şive Tartışması, şimdi var dilin bozulması meselesi) adıyla niteliğini belirlemek gayesiyle inceleme kaleme alınmıştır (Kul Muhammedov, 1926). Ancak bu kez durum farklı olup, iki ayrı görüşün Türkmen dili üzerindeki etkisinden ve katkısından bahsedilmiştir. Nitekim Kul Muhammedov kritik mahiyetindeki inceleme yazısında ilk olarak Balıkçı'nın şiirine verdiği ismi eleştirmiştir. Bu doğrultu da Kul Muhammedov yazısında, Balıkçı'nın şiirine “Şive bile oynayanlara” ismini değil de “Dil bile oynayanlara” diye isim vermiş olsaydı daha isabetli olacağını belirtmiştir. Ayrıca diğer çalışmalarında da kavramlara dikkat seçilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Kul Muhammedov makalesinde, Ferid Efendi'nin de yazısına temelli bir değerlendirme yapılmıştır (Kul Muhammedov, 1926). Kul Muhammedov'un bu değerlendirme niteliğindeki yazısında yol göstericilik, öğreticilik esasta olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Kul Muhammedov değişik yerlerdeki yayınlarıyla konunun farklı yorumlamasına kapı aralamaktadır.

Yukarıda da görüldüğü gibi, bir şiir ile Türkmen dili üzerinde başlayan tartışmaları genel olarak iki görüşe ayrılmıştır. Birincisi Balıkcı'nın görüşü, ikincisi ise Ferid Efendi'nin bakış açısıdır. Bu bağlamda da bu iki görüşü savunanlar yazılarıyla ortaya çıkmışlardır. Bununla birlikte Kul Muhammedov'un "şive" kelimesinin yerine "dil" kavramını önermesi sonucunda tartışma dil – şive bağlamında irdelenmeye başlanmıştır.

V. G. Hüseyinov

Söz konusu dönemde Türkmen dili üzerine karşılıklı "Şive" ve "Dil" bağlamında yapılan tartışmalar nedeniyle ortaya çıkan yazılar kayda değer niteliktedir. Birbirine karşıt düşünceleri bir yazıda değerlendirmekle önemini ortaya çıkarmayı öngören yazılarda kaleme alınmıştır. Türkmen dili üzerinde yazılan makalelerin özelliklerine ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Nitekim G. Hüseyinov tarafından "Kim ayıplı? (Dil ve şive meselesi münasebeti bilen)" (Kim kusurlu?) Dil ve Şive konusu nedeniyle) ismiyle konunun doğru ve yanlış yönlerini bulup göstermek amacıyla değerlendirme makale yazılmıştır (Hüseyinov, 1926). G. Hüseyinov dil ve şive ile ilgili bu yazısında Balıkcı ile Ferid Efendi'nin yazıları başta olmak üzere şive tartışmasıyla ilgili metinleri değerlendirmiştir. G. Hüseyinov'un değerlendirme yazısı tanıtıcı olmakla birlikte eleştirel bir metindir. Böylece iki ayrı görüşü benimsenmesi sonucunda oluşan ekollerin ayrılaşmasını daha da aydınlatmıştır. Bundan sonraki yazılar iki tarafı değerlendirmeye yazıları olarak devam etmektedir. Daha sonra bu yolda başka girişimlere de rastlanmakta, dil ile şive konusunun değişik mecralarda tartışıldığı görülmektedir. Kul Muhammedov yazısında "Şive ile oynayanlara" isminin yerine "Dil bile oynayanlara" şeklinde önerisi ile başlayan dil ile şive tartışması süreç içinde daha da önem kazanmıştır.

VI. Çala Sovat (Y.N.)

Bundan sonra Türkmen dili üzerine yazılan yazılarda dil ve şive tartışması daha da alevlenerek devam etmiştir. Bunlardan biri de 1926 yılında Çala Sovat (Y.N.) tarafından "Dil ve Şive meselesi" ismiyle kaleme alınan değerlendirme niteliğindeki makalesidir (Çala Sovat, 1926). Makalenin yazarı olarak açıklanan Çala Sovat, parantez içinde verilen Y. N. lakabı olduğu anlaşılmaktadır. Makalenin yazarı olarak geçen Y. N. harflerine uygun gelen dönemin maarifçilerinden Yakup Nasirli (1889-1958) ismine rastlanmaktadır. Aynı dönemde Yakup Nasirli'nin Türkmen dili ile ilgili yazılarını görülmek mümkündür. "Çala Sovat" anlam olarak az bilimli manasındadır. Çala Sovat makalesinde dil ile şive meselesi üzerine devam eden yazı dizisine son noktanın konulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Çala Sovat'ın son bulmasını arzuladığı bu mesele genel olarak dil üzerinde yapılan incelemelerde devam eden konulardan biridir. Aslında XX. yüzyılın başında Türkî dilinin tarihinde alevlenen tartışmalı konuların biri de dil, şive, lehçe kavramlarından çerçevesinde dönmektedir. Türkî dilin kollarının nasıl isimlendirilmesi konusu bağlamında ortaya atılmış olduğu yönünde düşünülmektedir. Ancak burada Çala Sovat olarak isimlendiren İ. N. Türkmen dilinin konumuna binaen söylediği ayrı bir savdır.

VII. G. Sahedov

Üzerinde durduğumuz konuyla ilgili tartışmaların en hararetili döneminin son fırsatını Gurban Sahedov (Durdıyev, 1970: 75-81) bulabilmiştir. Nitekim Gurban Sahedov'un "Türkmen dili hakkında bolan çekişmelerin cemi" isimli makalesidir (Sahedov, 1926). Bu yazı daha sonra kitapta bir bölüm olarak da yayınlanmıştır. Bu kitap G. Sahedov tarafından "Milli Medeniyet Hakkında" adıyla 1928 yılındaki Aşkabat'ta Türkmen Devlet neşriyatı tarafından yayınlanmıştır. Eserde, Türkmen dili ile ilgili konu 15. başlıkta "Türkmen dili hakkındaki tartışmaların cemi (tümü)" adı altında yer almıştır (Aşirov, 2016: 745).

Aynı zamanda yönetimin de bu konuya el attığı da görülmektedir. Balıkçı'nın şiiriyle başlayan tartışma yazılarında değişik görüşler savunulmuştur. Fakat dönemin şartları değişmesiyle tamamen başka bir tarafa kaymıştır. Türkmen dili üzerinde devam eden tartışmaların eksen kaybetmesini açıklamak, Sovyetler Birliğinin kültür politikasının çerçevesini belirlemekle olanaklıdır.

Bu bağlamdaki sadeleştirilen Türkî harflerle Türkmence yazılan tartışmalar Rusça da kaleme alınmaya başlanmıştır. Ancak Rusça yazılan tartışma yazılarında kendine özgü bazı özelliklerin olduğunu görülmektedir. Nitekim G. Sahedov tarafından "Panturkistsiyeye uşi Ferida Efendi" (Pantürkist kulaklar Ferid Efendi) adıyla 1927 senesinde "Turkmenskaya İskra" (Türkmen kıvılcımı) gazetede yayınlanmıştır (Sahedov, 1927). Bu yaklaşımın oluşmasında farklı kültürün, daha doğrusu ideolojinin etkisinde kalınmıştır. Görüldüğü üzere şive ile başlayan ve dil konusu ile devam eden tartışma yazılarının yazarlarının düşünce yapıları yargılanmaya başlanmasıyla sonuçlanmıştır.

Sonuç

Türkmen düşünce tarihinin önemli meselelerinden biri de şüphesiz dil konusudur. Bundan dolayı Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında daha çok tartışmalı olan alanların başında dil konusu gelmektedir. Çünkü tarihten gelen medeniyetin toplumda hayat bulması dil sayesinde gerçekleşir. Bundan ötürü XX. yüzyılın başlarında değişik yayınlarda incelemeler ve tartışmalar bilimsel makale olarak yayınlanmıştır. Aynı zamanda dilde sadeleştirme yoluna girilmiştir. Bunun sonucunda da yazım kuralları başta olmak üzere dil konusu hakkında daha çok araştırma ve bilimsel çalışmaların yapılması gereken bir duruma ulaşmıştır. Bu ve diğer konulara bağlılıkta Türkmen dili konusu üzerine tartışmalarda ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde Türkmenistan'da şive tartışmasının kaynaklarını, yukarıda saydığımız şekilde tespit etmek mümkündür. Ancak bunun dışında da bu konuyla ilgili yazıların olma olasılığı vardır. Çünkü o dönemde eleştirel yazılarda yayından çok yazarlar ön plana çıktığından dolayı makalenin yayınlandığı yeri belirtmemektedir. Bu da bu tür yazıların takibini oldukça zorlaştırmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen o dönem, aslında Türkmen dili üzerine değişik düşünce yapısına sahip yazarların açıkça bilimsel incelemelerin, tartışmaların yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu zaman diliminde, değişik yayınlarda yapılan bilimsel incelemeler, yapıcı tartışmalar, Türkmen dilinin etkin bir biçimde işlevini sürdüren dil konumuna ulaşmasına katkı sağlamıştır. Balıkçı şiiriyle genel olarak Türkmen dilinin yazım kurallarında konuşucunun göz önünde bulundurulması gerekliliğini vurgulamak istediği görülebilir. Aynı zamanda bu Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında Türkmenistan'da eleştiri kültürünün olduğuna dair çok güzel bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Aşirov, T. (2017). Mahtumkulu'nun Divanı'nın 1926 Yılındaki Baskısına Eleştiri. STAD Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 2(1), ss. 10–15.
- Aşirov, T. (2017). Sovyetler Birliği'nin İlk Yıllarında Türkmenistan'da Tartışma Kültürü. Türk Yurdu, (357), ss. 58–62.
- Aşirov, T. (2016). G. Sahetov, (1928), Milli Medeniyet Hakkında, Aşgabat: Türkmenistan devlet neşriyatı, 150 s. Tarih Okulu Dergisi, Yıl 9, Sayı XXVI, ss. 741-749.
- Aşirov, T. (2016). “Düşünür Muhammed Geldiyev (1889-1931)'in Türkmen Dili Mücadelesi”. 5. Dünya Türk Forumu “Stratejik İletişim: Referans Deđerler, Kurumlar, Kişiler” (bildiri).
- Balıkçı, (1926). “Şive bile oynayanlara (Çekişme yolu bilen)”, Tokmak Dergisi.
- Balıkçı'nın Yaşkiçisi (M.G.) (1926). ““Şiveciye’ adında gaytargı beyan yoldaşa gaytargı”, Türkmenistan.
- Çala Sovat (İ.N.) (1926). “Dil ve Şive meselesi”, Türkmenistan.
- Durdıyev, Tagan, İz Galdıran Ömürler (Türkmenistan'ın Köne Partiya – Dövlet İşgarleri), “Türkmenistan” neşriyatı, Aşgabat 1970.
- Ferid Efendi (1925-1926). “Şiveciye”, Türkmenistan.
- Hüseynov, G. (1926). “Kim ayıplı? (Dil ve şive meselesi münasebeti bilen)”, Türkmenistan.
- Kul Muhammedov, (1926). “Dil Şive Çekişmesi, yanı bar dilin bozulması meselesi?” Türkmenistan.
- Sahedov, (G). (1926). “Türkmen dili hakkında bolan çekişmelerin cemi”, Türkmenistan.
- Sahedov, G.(1927). “Panturkistsiye uşi Ferida Efendi”, Turkmenskaya İskra.
- Togan, Zeki Velidi, Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Dođu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri, 2. Baskı, Ankara 2012. s. 394
- Türkmen Diliniñ Sözlüğü (1962), Aşgabat: Türkmenistan SSR İlimlar Akademiyasınıñ Neşriyatı.